

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRK MEDYASINDA "OLAGANDISI" NIN HABERLESTIRILMESINE ETİK BAGLAMDA
ELESTIREL BİR YAKLASIM

AUTHORS: Hakan TEMİZTÜRK

PAGES: 39-54

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31290>

TÜRK MEDYASINDA “OLAĞAN- DIŞI”NIN HABERLEŞTİRİLME- SİNE ETİK BAĞLAMDA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

A CRITICAL APPROACH TO FOR- MING AS NEWS OF “UNUSUAL” AT TURKISH MEDIA AT ETHICAL CONTEXT

Yrd. Doç. Dr. Hakan Temiztürk*

ÖZET

“Olağandışı” olarak nitelenebilecek bazı olayların haberleştirilmesinde medyanın birtakım etik kuralları ihlal ettiği gözlenmektedir. Haber değeri açısından yaklaşıldığında “olağandışı” olayların (terör, afet, salgın hastalık, ölümlü kazalar, depresyonlar vs) haberleştirilmemesini beklemek/istemek, anlamsızdır. Çünkü bu olaylar yenilik, ilginçlik, önemlilik, yaygın ilgi gibi kriterler taşımaktadır; bu sebeple de haberleştirilmesi kaçınılmazdır. Türk medyası da bu türden haberlere bültenlerinde/sayfalarında çokça yer vermektedir. Ancak medya bu olayları haberleştirirken istismara, abartıya sebep olmakta ve olayı bağlamından kopararak başka kalıplara/biçimlere sokmaktadır. Hâlbuki bu tür haberlerde mağdur insanların acılı durumlarının istismarından kaçınmak, ölümün ve acının da mahremiyeti bulunduğunu unutmamak gerekmektedir. Ayrıca bu olayları haberleştirirken umutsuzluk aşılama, terör propagandası yapma, toplumsal sorumluluğu ihmal etme gibi birtakım sosyal ve siyasal sonuçlar doğuracak yaklaşımlardan da uzak durulmalıdır. Medya, siyasetin/siyasî iktidarın tavsiye, uyarı, telkin, baskı ve engellemelerine zemin oluşturmadan bu sorunu etik ve toplumsal sorumluluk ilkelerinden hareketle çözmelidir.

Bu çalışmada, çeşitli olağandışı durumları Türk medyasının nasıl haberleştirdiği tesadüfi örneklem metoduyla incelenmiş ve yapılan hatalara dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, olağandışı, mahremiyet, acı, haberleştirme, etik.

ABSTRACT

It has been observed that the media violates some ethical rules about forming as news of some events which may be “unusual”. When approaches in terms of news value, waiting/desiring not to form as news of “unusual” events (terrorism, disaster, disease, fatal accidents, earthquakes, etc.) is meaningless. Because these events have the criterion like innovation, interesting, materiality, common interest, for this reason forming as news is inevitable. Turkish media gives place a lot to news of this kind at bulletins / pages. However, when media forms these events as news, cause abuse, exaggeration and puts different models/forms by breaking the event from the context of it. However, we have not forget that, at such news, should avoid abuse of sorrowful cases of aggrieved people, death and suffering have privacy. In addition, forming these events as news, should avoid approaches causing social and political results as despair inoculation, making terror propaganda, neglect of social responsibility. Media, without providing basis to recommendation, warnings, suggestions, repression and inhibitions of politics/political power, should resolve this issue guided by principles of ethics and social responsibility. In this study, how the Turkish media forms various unusual situations as news is examined by random sampling method and drawn attention to the errors.

Key Words: Media, unusual, privacy, pain, form as news, ethics.

GİRİŞ

“Olağandışı” ile kastedilen normalin ötesinde, her gün olan bitenden farklı, rutin olmayan olaylardır. Medyanın her gün takip ettiği, haberleştirdiği, birbirine benzeyen, bazı durumlarda birbirinin tekrarı gibi görünen olaylar, gelişmeler vardır; “rutin” olarak nitelenen bu gündemi yansıtan haberler de içerik, üslup, dil ve “malzeme” olarak da birbirine çok benzer. Bazı olaylar ise kapsamı, etkisi, sebepleri ve yol açtığı siyasal, ekonomik, toplumsal sonuçları sebebiyle rutin gündemin ötesinde bir değer taşımaktadır; olağandışı ya da olağanüstü nitelmesi de bu yüzden. Olağan- dışılıklar bazen “olağanüstü hâl” diye bilinen olağanüstü yönetim usullerinin uygulanmasını da gerektirmektedir. Doğal afet, tehlikeli salgın hastalık, ağır ekonomik bunalım, kamu düzenini ciddi biçimde bozan yaygın şiddet olayları dolayısıyla alınan tedbirlere yargı yolunun kapalı olması ve bazı özgürlüklerin sınırlandırılması, vatandaşları günlük rutin yaşamlarına nispetle oldukça zor şartlarla yüz yüze bırakmaktadır. Olağandışı şartların yaşamlarını zorlaştırdığı sadece sıradan vatandaşlar değildir; onlar gibi günlük ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan haberciler, fazladan “olağandışı”nın haberleştirilmesiyle de yükümlü oldukları için olumsuz şartlardan daha fazla etkilenmektedirler.

Terör eylemlerinin, depremlerin, sel felaketlerinin, trafik kazalarının sıkça yaşandığı bir ülke olan Türkiye, binlerce insanını bu sebeplerle kaybetmektedir. Ölümün ve yıkımların çokluğu sebebiyle ortaya çıkan durum “milli acı” olarak da nitelenmektedir. Büyük yıkımları ve ölümler karşısında medyanın nasıl davranması gerektiği de tartışma konusu edilmekte ve farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Söz

konusu değerlendirmeler bir taraftan halkın haber alma hakkı ve basın özgürlüğüyle, diğer taraftan medya etiğiyle ilişkilendirilmektedir. Buna göre, okur / izler kitlenin haberdar edilmesini ve bilgilendirilmesini en önemli işlevleri olarak kabul eden medya organları, büyük çaplı saldırı, felaket ve kazaların “haber değeri” bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekte ve bu olaylara kayıtsız kalamamaktadır.

Konunun medya etiğiyle ilgili boyutu, daha çok, siyasî iktidarlar ile bazı meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşlarının gündeme getirilmektedir. Acıların, şiddetin, terörün, ölümlerin kitle iletişim araçları yoluyla yaygınlaştırılmasının birtakım moral, toplumsal, siyasal sonuçlar doğuracağı endişesini taşıyan söz konusu çevreler, bu tür haberlerin ya verilmemesini ya da çok sınırlı ve dikkatli bir biçimde verilmesini önermektedir. Bununla birlikte, verilmemesi gerektiği görüşünü seslendirenler de, sınırlı ve dikkatli bir biçimde verilmesi gerektiğini düşünenler de kitle iletişim araçlarına dışarıdan bir müdahaleyi uygun bulmamakta; haber verme görev ve sorumluluğunun “otokontrol” mekanizması işletilerek yerine getirilmesini, medya etiğinin ihmal edilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Bu çalışmada, medyanın olağandışı durumların yol açtığı büyük acıları nasıl haberleştirdiği tartışılacaktır; büyük acılara sebep olan “ölüm”ün “mahremiyet”i bağlamında medyanın haberlerine eleştirel bir yaklaşımda bulunulacaktır. Bu eleştiri çabası medya etiği açısından yapılacaktır. Ancak bütün bunlardan önce medyada millî duyguların, ölümün, acının istismar edildiğinden yakınanların rahatsızlıklarının sebebine değinilecektir: Medyanın gündem belirleme gücüne...

1.MEDYANIN GÜNDEM BELİRLEME ÖZELLİĞİ

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) kitle iletişiminin yalnızca haber ve mesaj değişiminden ibaret olmadığını, aynı zamanda düşünce, olgu ve veri iletim ve değişiminin tamamını içine alan bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurguladığı "İletişim ve Toplum" adlı raporunda kitle iletişiminin işlevlerini de sıralamıştır. Buna göre, kitle iletişim araçlarının işlevleri sekiz başlık altında toplanmıştır:

1. Haber ve bilgi sağlama işlevi,
2. Toplumsallaştırma işlevi,
3. Motivasyon,
4. Tartışma ve diyalog işlevi,
5. Eğitim işlevi,
6. Kültürel gelişme işlevi,
7. Eğlendirme işlevi,
8. Bütünleştirme işlevi. (MacBride, 1993, 15)

Görüldüğü üzere, medyanın temel özellikleri ve başlıca işlevleri arasında haber ve bilgi sağlama (veya enformasyon) işlevi ile toplumsallaştırma işlevi, kamuoyunun oluşumu açısından da önem taşıyan işlevler olarak öne çıkmaktadır. Gerçekten de kitle iletişim araçları, bireylerin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde, verecekleri kararların oluşmasında önemli roller üstlenmektedir. Kitle iletişim araçlarının, haber ve bilgi verme fonksiyonlarının dışında toplumsal işlevleri de bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarının siyasal sistemin algılanması, siyasal bilgi edinilmesi ve siyasal katılımın artırılması yönündeki işlevleri de altı çizilmesi gereken unsurlar arasında yer almaktadır. (Özkan, 2006, 21)

Medyanın bu yöndeki işlevi/gücü, siyasî iktidarları/kadroları zaman zaman tedirgin etmektedir. Tedirginliğin sebebi siya-

sal sistemin algılanması, siyasal bilgi edinilmesi, siyasal bilincin oluşumu ve nihayetinde siyasal katılım aşamalarından oluşan sürecin her aşamasında medyanın aktif rol üstlenme gücünü ve kabiliyetini taşımasıdır.

Siyasal katılımı etkilemesi (hatta belirlemesi) medyanın gündem oluşturma, önemsetme ya da ilgiyi saptırma gibi işlevleriyle de yakından ilgilidir; medya gündem oluşturarak, bazı konuları/kişileri/olayları önemsetip diğerlerini önemsizleştirerek, bazı durumlarda da görselliğin gücünden yararlanıp ilgiyi saptırarak kamuoyunu etkilemektedir. (Bektaş, 2007, 121-138) Bu çapta bir etki, siyasal aktörleri medyayı yönlendirme, ona etki etme, onun gücünü kendi emelleri ya da "ülke menfaatleri" doğrultusunda kullanma düşüncesine itebilmektedir.

Medya iletilerine açık kalmakla başlayan medya etkilerinin ilk halkasını "haberdar olma" aşaması oluşturmaktadır. Ardından farkına varılan konu ya da sorun hakkında daha fazla bilgi edinme ihtiyacı duyulmakta ve "bilgi" ya da "bilişsel etkiler" aşamasına geçilmektedir. Daha sonra da edinilen bilgiler ışığında önce "tutum değişikliği"ne gidilmekte, ardından da "davranış değişikliği" aşamalarına geçilmektedir. (McCombs ve Shaw, 1984, 65). Bu zincir, aynı zamanda "kamuoyu"nın oluşumunu da açıklamaktadır; dolayısıyla kamuoyunun oluşumunda medyanın etkisini de ortaya koymaktadır.

Gündem belirleme yaklaşımının çıkış noktasını, medya etkilerinin ilk basamağı olan "haberdar etme" aşaması oluşturmaktadır. İnsanlar kitle iletişim araçlarını ya da genel adıyla medyayı izleyerek "neler olup bittiğini" öğrenmekte; hangi konuların gündemin üst sıralarında yer aldığını, olayların önem sırasını görebilmektedir. (İrvan, 2001, 69)

Gündem belirleme yaklaşımı, “medyanın haberleri sunuş biçimiyle halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediği” tezini ileri sürmektedir. Kamu gündemini belirleyen medya, siyasal gündemi de etkilemekte, böylece ortaya zincirleme bir etkileşim çıkmaktadır. Medyanın insanlara “ne hakkında” düşüneceklerinin yanı sıra, “ne düşüneceklerini” de söylediği ifade edilmektedir.

Medya kamunun zihinsel sıralamasına kendi istediği bilgileri yamamakta ve toplum gündemindeki konuları yine kendi istediği gibi düzenlemektedir. Medya böylece toplumun “eşikbekçiliği” rolünü üstlenmektedir. “Eşikbekçileri” aynı olayı, değişik biçimlerde haberleştirebilme güçleri sebebiyle kamunun fikir ve kanaatlerini belirlemede etkili olmaktadır. Kimi gazeteler, olayı manşetten verirken, kimileri iç sayfalarda küçük bir haber olarak kullanmakta, hatta bazı gazeteler ise yayın politikaları gereği haberi “görmezden gelmeyi” tercih edebilmektedirler. McCombs ve Shaw’a göre, “kitle iletişim araçlarının bir konuya verdikleri önem ile izleyenlerin aynı konuya verdikleri önem arasında bir paralellik” bulunduğu için medyanın gündemiyle kitlelerin gündemi de (dolayısıyla “kamuoyu”) aynı olmaktadır. McCombs ve Shaw, kitle iletişim araçlarının belirli bir konuya ayırdığı yer ya da zaman miktarıyla kamuoyunun aynı konuya gösterdiği ilgi miktarının birbirine çok yakın olduğunu belirtmektedir. Yani medyada büyük yer tutan konular, kamuoyu gündeminde de önemli konular arasında yer almaktadır. (Yüksel, 2001, 26)

Demokratik ülkelerde kamu gündemini oluşturan medya, siyasetin gündemini de etkilemekte, belirlemede, sınırlamakta ve/veya oluşturmaktadır. Aslında siyasal sistemin yürütmesinde ya da denetlenme-

sinde söz sahibi olan kişi ve gruplar da çeşitli tartışmaları, sorunları, alternatifleri, eleştirileri yani genel anlamda siyaseti medya üzerinden takip etmekte, bazı durumlarda da medya aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Siyasetçiler siyasal mesajlarını halka iletebilmek ve onların gözünde önemli ve olumlu bir imaj yaratabilmek için kitle iletişim araçlarını (özellikle televizyonu) kullanmaktadırlar. Çünkü günümüzde kamunun/seçmenin gündemine girebilmenin en önemli önkoşullarından biri, televizyonun gündemine girebilmek ve ekranda mümkün olduğunca uzun süreli kalabilmektir. Başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları bu bağlamda siyasetçilerin kamu imajlarının yaratmakta da çok etkilidirler. (Wright, 1986, 153)

Bu durum, farklı sorunlar etrafında oluşabilen kamuların birer üyesi oldukları ve aynı zamanda sorunları çözen ve kamuya hizmet için karar mekanizmalarında bulundukları için siyasiler, medya iletilerinin de en önemli hedefi olmaktadır. Medyanın siyaset üzerindeki sanıldığından büyük etkisi, hükümetleri medyanın etkisine ve baskısına karşı bazı tedbirler almaya zorlasa da bunu göze almak birçok siyasetçi ve iktidar için çok zor görünmektedir. Söz konusu tedbirler, kanun çıkarmak ya da fiili engellemelerden ziyade uyarı, telkin, tavsiye düzeyinde kalmakta ve daha ileri boyutlara götürülmeden sakınılmaktadır.

Ancak bazı olağandışı durumların duyurulmasında (şiddet ve terör eylemleri, toplu ölümler, felaketler, yaygın eylemler, grevler vs.) siyasî iktidarların medyaya yönelik telkin, tavsiye ve uyarılarının niteliği değişmekte ve düzeyi yükselmektedir. Siyasetin medyaya yönelik tavrındaki bu farklılaşma, “basın özgürlüğü” açısın-

dan eleştirilmektedir; ancak eleştiriler haberlerin ya da habere konu olan olayların milli birlik ve bütünlüğü tehdit ettiği, şiddeti olumladığı veya özendirdiği, insanların moral ve motivasyonunu bozduğu, terör örgütünün propagandasını yaptığı gibi gerekçelerle geçersiz kılınmaya çalışılmaktadır.

2. ÖLÜMÜN MAHREMİYETİ VE “BÜYÜK ACILAR”IN HABER DEĞERİ

Türkiye terör örgütü PKK’nın 30 yıla yaklaşan terörist saldırıları sebebiyle binlerce insanını kaybetmiştir. Terörist eylemler ölümler yoluyla sebep olduğu acıların yanı sıra toplumsal gerginliklere, siyasî ve adlî birtakım tartışmalara, toplum kesimleri arasında kamplaşmalara da zemin oluşturmuştur. Terör saldırılarını takip eden günlerde cenaze törenleri hem toplumun hem de medyanın gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Medya organları ölümle sonuçlanan saldırıları haberleştirirken kurgulama, dramatize etme, canlandırma, animasyon gibi çeşitli teknikleri kullanmıştır; böylece haberin etkisinin artırılması ve uzun süreli olması sağlanmaya çalışılmıştır. Habercilik açısından yaklaşıldığında anlaşılabilir olan bu tarz sunumlar, etik ve mahremiyet açısından birçok sorun içermektedir.

“Aslında bir anlamda tüm insan hakları mahremiyet hakkının değişik görünüşleridir” diyen Volio (Tanılır, 2000, 13) mahremiyetin insan hakkı olduğuna dikkat çekmektedir. İnsan hakları açısından yaklaşıldığında “mahremiyet” kavramın anlamak ve anlamlandırmak çok kolay değildir; kavramı “haber”le ilişkilendirerek açıklama çabası ise çoğu zaman sonuçsuz kalmaktadır. Mahremiyet “bireylerin, grupların veya kurumların

kendilerine dair bilgilerin ne zaman, nasıl ve ne ölçüde diğerlerine aktarılabilceğini kendilerinin belirleme hakkı” (Westin, 1967, 7) olarak nitelendirildiği gibi, “yalnız bırakılma hakkı”, “hakların en kapsamlısı” ve “özgür insanlar tarafından en çok değer verilen hak” (Diffie ve Landau, 1998, 132) olarak da görülmektedir.

Özellikle bilgi/haber paylaşımı açısından mahremiyetin devletler, ekonomik kurumlar veya diğer bireyler gibi herhangi bir dışsal aktör tarafından yalnız bırakılma (Lyon, 1994) boyutu öne çıkarılmaktadır. Miller, bu duruma işaret ederken “bireyin kendisiyle ilgili bilginin dolaşımını kontrol yeteneği”ni mahremiyet olarak nitelemektedir. (1971, 40) Haberleşmenin ve habere ulaşmanın geçirdiği aşamalar dikkate alındığında günümüzde mahremiyete duyulan ihtiyaç daha fazla artmaktadır. Teknolojinin geri olduğu ve kitle iletişiminin bugünküne göre ilkel ve sınırlı kaldığı dönemlerde özel ya da genel konulardaki iletişim için yüz yüze temas kurmak şarttı; iletişimin başkalarınca takip edilmesi neredeyse imkansızdı. Dolayısıyla mahremiyetin ihlali durumu söz konusu değildi. Bugün, uzak mesafelerden konuşmayı olanaklı kılan iletişim hatları eskiden rahatça yapılan bu gibi konuşmaların mahremiyetini yok etme potansiyelini haizdir. Mahremiyetin korunması demokratik siyasi süreç ve tabii kitle iletişimi için önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda gazetecilerin kaynaklarını kullanırken mahremiyete dikkat etmesi gereği de ortaya çıkmıştır. (Diffie ve Landau, 1998)

Kitle iletişiminin gelişimine paralel olarak mahremiyetin uluslararası topluluk tarafından bir temel insan hakkı olarak tanınması ve uluslararası insan hakları hukukunda korunması gereken bir temel hak olarak vazedilmesi de 20 yüzyılın or-

alarında gerçekleşmiştir. 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 12. maddesi "Hiç kimsenin mahremiyeti, ailesi, evi veya haberleşmesi keyfi müdahalelere konu olamaz ve şeref ve itibarına saldırıda bulunulamaz. Herkes bu gibi müdahale ve saldırılara karşı kanun tarafından korunma hakkına sahiptir." hükmünü içermiştir. (Academy on Human Rights, 1993, 3)

Mahremiyet kavramının üç özelliğe sahip olduğu kabul edilmektedir: Mekânsal mahremiyet, kişi mahremiyeti ve bilgi mahremiyeti. Birincisi, kişiyi çevreleyen yakın fiziksel alanı korumayı, ikincisi kişiyi haksız müdahalelere karşı korumayı, üçüncüsü kişisel verilerin toplanma, saklanma, işlenme ve dağıtımının nasıl yapılacağını veya yapılmayacağını kontrol etmeyi gerektirmektedir. (Fischer-Hubner, 2000)

Yukarıda değinildiği üzere, mahremiyetin haberleşme ve medya etiği ile ilgili bir boyutu da bulunmaktadır. Bireysel haberleşme mahremiyeti genel olarak hükümetler/yasa koyucular tarafından korunmaktadır; demokratik ülkelerde "ulusal mahremiyet hukuku" diyebileceğimiz ilgili mevzuat bireysel mahremiyet hakkını korumak için kullanılmaktadır. Ancak, ulusal mahremiyet kanunları genellikle veri koruma kanunları olarak isimlendirilmiş ve bilgi mahremiyetini korumak üzere düzenlenmişlerdir.

Bilgi mahremiyeti, habercilerin habere ulaşma ve haberi yayma görev ve sorumluluklarını zaman zaman sınırlamaktadır. Gazetecilerin bazı bilgilere ulaşması "devlet sırrı", bazı haber ve bilgilere ulaşması "kamu yararı", diğer bazıları ise "haber değeri" kıstasları gerekçe gösterilerek engellenebilmektedir. Söz konusu bilgi ve haberlerin mahremliği, hem medyada hem de siyasî çevrelerde "basın öz-

gürlüğü" bağlamında tartışmalara konu edilmektedir. "Basın özgürlüğü" bu çalışmanın kapsamı dışında olduğu için konunun bu yönü üzerinde durulmayacaktır. Ancak ulaşılmış bulunan, erişilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmayan, hatta bazı hallerde medyaya dağıtılan/verilen haber, bilgi ve görüntülerin kullanımını "basın özgürlüğü" sınırlarını aşmakta, özgürlüğün sınırlarına kadar varmakta ve basın/medya/habercilik etiği alanına girmektedir.

Medya mensuplarının -özellikle habercilerin- habere ulaşma ve elde ettikleri haber, bilgi ve görüntüleri yayınlamayı basın özgürlüğü bağlamında değerlendirmelerine karşılık siyasî iktidar sahipleri ve siyasetçiler bazı haber, bilgi ve görüntülerin yayınlanmasını "devlet sırrı", "kamu yararı" ve "etik" açısından sakıncalı buldukları gözlenmektedir. Tüm bunlardan bağımsız olarak, bazı acı olayların ya da acıların haberleştirilmesinde, yukarıda tartışması yapılan mahremiyet konusunun göz ardı edildiğine, acıların/ölümlerin istismar edildiğine, "reyting/tiraj malzemesi" yapıldığı, ajitasyona müracaat edildiğine de şahit olunmaktadır. Türkiye'nin PKK terörü, deprem, sel, çığ, trafik kazası ile dolu dolu geçen son 30 yılında mahremiyet, özel hayat, kamu yararı gibi hususları görmezden gelerek basın/medya etiğini ihlal ettiği suçlamasına muhatap olan çok sayıda haberle karşılaşmıştır.

PKK terörünün çok acımasız ve şiddetli olduğu 1990'lı yıllarda özel televizyon yayıncılığının devreye girmiş olmasından ve gazetelerin hem teknik açıdan hem de habere erişim bakımından ilerleme kaydetmiş olmasından dolayı, terör haberlerinin medyada daha fazla yer bulurken buna paralel olarak ölümü, şehadeti, şehit yakınlarının acılarını bir haberde olması

gerekenden daha fazla, daha duygusal, daha agresif, daha ajitatif biçimde işlendiğini görmekteyiz.

24 Mayıs 1993 tarihinde Bingöl-Elazığ karayolunda terör örgütüne gerçekleştirilen ve 33 erin şehit edilmesiyle sonuçlanan terörist saldırıyla ilgili haber, daha sonraki örneklerde de görüleceği üzere, daha sonraki yıllarda yapılacak bu türden haberlerle benzerlik gösterecek ve yukarıda değinilen kaygıları fazlasıyla yansıtacaktır: "Alçakça katliam" başlığıyla Sabah gazetesinin birinci sayfasının sürmanşetinde yer alan haberin spotu şöyledir: "Bingöl-Elazığ karayolunu kesen PKK'lı katiller otobüslerden indirdikleri 33 eri kurşuna dizdi. Özel timler, teröristler tarafından kaçırılan 13 er ile bir polis ve 8 vatandaşımızı yıldırım operasyonla kurtardı. Kobra helikopterlerin katıldığı operasyonda 10 terörist öldürüldü." (Sabah, 26.05.1993)

Milliyet gazetesi de aynı haberi benzer ifadelerle vermiştir: "35 erimizi şehit ettiler / Alçak PKK, karayoluna pusu kurup saldırdı." Gazetede "PKK katliamına Cumhurbaşkanı Demirel'in sert cevabı" da "Bizden günah gitti" başlığıyla ayrıca yer almaktadır. Gazete Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in tepkisini ise "Güreş: 'Bunlar insan olamaz'" biçiminde birinci sayfaya koymuştur. (Milliyet, 26.05.1993) Şehit/terör haberleri gibi felaket haberleri de medyanın çok geniş bir biçimde işlediği haberlerdir. 17 Ağustos 1999 tarihinde Kocaeli, İstanbul, Sakarya, Yalova başta olmak üzere Marmara Bölgesi'nin büyük bir bölümünü sarsan deprem, hem gazetelerde, hem de televizyonlarda neredeyse tek gündem maddesi olarak haberleştirilmiştir. Gazeteler ilk sayfalarının tamamını, iç sayfaların büyük bir kısmını; televizyonlar ise haber bültenlerinin yanı sıra gün içerisindeki yayınlarının tama-

mına yakınına depremle ilgili haberlerle doldurmuştur. Deprem yayınları günlerce sürmüş, felaketin büyüklüğüne paralel olarak metinler ve görüntüler çok kapsamlı ve acı dolu olarak kurgulanmıştır.

17 Ağustos 1999 depremiyle ilgili ilk haberlerin bazıları şöyledir:

"YIKILDIK. 6,7'lik deprem Türkiye'nin batısını vurdu. İzmit, Sakarya ve Düzce'de büyük hasar. Çok sayıda ölü ve yaralı var. İstanbul'da da birçok bina çöktü, hastaneler yaralı doldu."

"45 saniye sürdü, saatler gibi geldi. Herkes çılgık çılgıca sokaklara çıktı. Çatılardan atlayanlar oldu." (Milliyet, 17.08.1999)

DEPREM. Merkez üssü İzmit olan 6,7 şiddetindeki deprem tam 45 saniye Türkiye'yi salladı."

"Korku sabahı. İstanbul, Adapazarı, İzmit, Eskişehir'de büyük panik var."

"İstanbul'da çok sayıda yaralı var İstanbul'da deprem özellikle gecekondu bölgelerini vurdu. Binalar kağıt gibi yıkıldı. Depremin ilk şokunu atlatan vatandaşlar hemen kendilerini sokağa attı. Bazı vatandaşların daha güvenli diyerek otayollara akın etmesi sonucu İstanbul TEM otayolu tılandı. Vatandaşların tedirgin bekleyişleri sabaha kadar sürdü." (Sabah, 17.08.1999)

"ÇARESİZLİK. Ölü sayısı her an hızla artıyor. Cenazeler kaldırılamıyor. Sonunda İzmit'in dev buz pateni sahası bile morga dönüştürüldü..

Buzhaneler bile doldu

Depremin merkez üssü İzmit'te daha enkaz kaldırılmadan ölü sayısı 2 bine ulaştı. Hastanelerin morgları doldu taşı. Özel şirketlerin buzhanelerinde yer kalmadı ve son çare buz pateni sahası oldu. İzmit'in eğlence merkezi pist şimdi cenazelere son yolculukları öncesi ev sahipliği yapıyor.

Ölü sayısı 5 bini buldu

Bu arada depremin bilançosu her geçen dakika yükseliyor. Ölü sayısı depremin ikinci gününde 5 bini buldu. Maalesef bu sayının enkaz kalktıkça daha da artıp 10 bini bulmasından endişe ediliyor. Yabancı basın ise şimdiden 10 bini aşıp 12 bin ölü sayısını telaffuz etmeye başladı.

Bulaşıcı hastalık tehdidi

Deprem merkezlerinde bulaşıcı hastalık tehlikesi de baş gösterdi. Çöplerin toplanamaması, susuzluk, seyyar tuvalet yokluğu, sıcak hava, tıbbi yardım yetersizliği... Hepsi bir araya gelince bulaşıcı hastalıklar için uygun bir ortam ortaya çıktı. Deprem dehşetine şimdi bir de bu korku eklendi.” (Sabah, 19.08.1999)

“KATİLLER. Yine çürük inşaat. Yine hırslı ve vicdansız müteahhitler.

Felaketin sorumluları

Hürriyet, geçen yaz meydana gelen Adana depreminden sonra hem yetkilileri, hem de bu vicdansız katilleri uyarıyordu. Bu uyarıya kulak asmayanlar, şimdiki felaketin baş sorumlusu oldular.” “AĞLIYORUZ. 7 şiddetinin üzerindeki deprem 45 saniye sürdü ve Türkiye’yi yasa boğdu

Son durum saat 14.30 itibarıyla:

3479 ölü, 16782 yaralı

03.01’de meydana gelen ve merkez üssü Kocaeli olan deprem en büyük hasarı İzmit ve Adapazarı’nda yaptı. Yalova ve Gölçük yerle bir oldu. İstanbul’da da milyonlar sokağa döküldü, Avcılar ağır hasar gördü.” (Hürriyet, 18.08.1999)

1999’daki büyük Marmara Depremi’nden Kasım 2011’deki Van depremine gelindiğinde, medyanın haberciliğinde medya etiği açısından çok fazla bir şeyin değişmediğini görmekteyiz. Rekabetin iyice kızışmış olması, medya organlarının teknik altyapılarının gelişmiş olması, depremin meydana geldiği bölgenin beşerî

özellikleri, bu büyük yıkımı ve sonrasında ortaya çıkan büyük acının çok “farklı” yönleriyle haberleştirilmesine yardımcıdır.

“Köylere gidince ayarımız bozuldu” başlığıyla “ciddi” bir gazetede çıkan haberde sanatçı Sezen Aksu’nun Van’a yaptığı ziyaret anlatılmıştır. (Radikal, 03.11.2011) “KURTARDI” biçiminde büyük puntolarla ve manşetten verilen bir haberde hayatını kaybetmiş olan bir çocuğun fotoğrafı kullanılarak “nasıl” ve “neyi” kurtardığı şu şekilde aktarılmıştır: “Omuza bir cesedin eli, kocaman gözleriyle Erciş’te enkaz altından kurtarma ekiple bakarken zihinlere kazınan 13 yaşındaki Yunus hastane yolunda ölmüştü. Yunus kurtarılamadı ama ablası ve kardeşini kurtardı. İzmir Ticaret Borsası iki kardeşin tüm eğitim masraflarını üstlendi.” (Posta, 04.11.2011) Hayatını kaybetmiş birisinin başkalarını “kurtarması” medyanın “Öldü ama organlarıyla başkasına hayat verdi” biçimindeki haberlerinde karşımıza çıkardı; bu defa farklı bir kurtarma söz konusu! Üstelik bu “kurtarma” haberine başka gazeteler de içeriğini farklılaştırarak yer vermiştir. Yine Van’daki depremin üzerinden günler geçtikçe acının/yıkımın magazinleştirilmesi diye nitelenebilecek başka haberler de gazetelerde artarak yer almıştır: “Enkazdaki son sözler”, “Oğluya yapayalnız” (Posta, 05.11.2011) “Çorabım yok gül amca...” (Taraf, 07.11.2011) “Bayram harçlığını babasına verdi: Bize ev yapsın” (Zaman, 07.11.2011)

Van depremiyle ilgili haberlerde tarihî kişiliklerin, yabancıların, uzmanların refere edildiği, ancak onların olayla/konuyla bağlantıları kurulurken oldukça zorlama yorumlar yapıldığı da gözlenmiştir. “Hipokrat sizinle gurur duyuyor” başlığı altında yer alan haberde, “tıbbın babası”nın

kimlerle niçin gurur duyduğu şöyle açıklanmıştır: “Van yaralarını sarıyor. Depremzedelerin 16 gündür yanlarında 350 sağlık personeli var. 24 saat hizmet veren doktor, hemşire ve sosyal hizmet uzmanlarından oluşan sağlık ekibi bayramda da izin kullanmayıp Van’da kaldı.” (Taraf, 09.11.2011)

Depremi 10 Kasım’a denk gelmesine özel bir anlam yükleme gayretine girişen bir başka gazete “Bugün 10 Kasım 73 yıl oldu. “Onu özlerken yine yıkıldık” diye yine zorlama bir bağlantı kurmakta sakınca görmemiştir. (Habertürk, 10.11.2011)

Sabah gazetesinin manşetinde yer alan “Türkiye için canını verdi” başlığı, o günlerde bütün gazete ve televizyonların ortak haberlerinden birisini anlatmıştır: “Türkiye sevdalısı Japon doktor Miyazaki, Van’a yardım için koşup geldi, ancak 5,6’lık depremde otel enkazının altında öldü” (Sabah, 11.11.2011) Sabah’ın ya da diğerlerinin ve televizyon kanallarının Dr. Miyazaki’nin Türkiye için canını verdiği sonucuna nasıl ulaştıkları çok belirgin değildir.

Van depremi dolayısıyla, televizyon kanallarının canlı yayın avantajından yararlanarak “olay yerinden” sık sık acıları, gözyaşlarını, tepkileri, yıkıntıları, cenazeleri servis ederek gazetelerden bir adım öne geçtikleri de gözlenmiştir. Televizyon kanallarının ve onlar adına iş yapan muhabir ve kameramanların acının, yıkımın, ölümün, gözyaşının mahremiyetini hiç dikkate almadan çalıştıkları ve saatler boyu süren görüntüleri herhangi bir izin talebinde bulunmadan aktarmış olmaları ayrıca sorgulanması gereken bir husus olmuştur. Haberin gerektirdiği görüntü (ya da benzer malzemelerin) dışında/ötesinde çekimlerin yapılması etik açıdan hoş görülmez: Yıkımın anlatıldığı bir haberde

binaların yıkılışını defalarca göstermek, depremzedelerin panik halinde kaçışmalarını onların mahremiyetini de ihlal ederek her bültende birkaç kere izletmek, çocukların çaresizliğini istismar edeceğine ve gereksizce ekrana getirmek, cenazelerdeki gözyaşı ve haykırışları haber metnine uygun olup olmadığına bakmadan bültenlere (hatta jeneriklere) yerleştirmek, medya etiği ihlali sonucunu doğurmakla kalmamakta; hem olayı yaşıyanları hem de tüm vicdan sahiplerini rencide etmektedir. Zira, Duran’ın deyişiyle, “etik bir anlamda vicdandır; insanî ve meslekî vicdan.” (Duran vd, 2003, 119).

Başta görüntüler olmak üzere haber başlıkları ve spotlarındaki ifadelerde de görüldüğü gibi, gazete ve televizyonlar haberleri kurgularken duygusal ifadelerle, subjektif nitelermelere çokça yer vermektedirler. Acıların ve yıkımların büyüklüğü sebebiyle bu yaklaşım mazur görülebilir; ancak medyanın görece daha küçük çaplı olayların haber metinlerini kodlarken bağlamından uzaklaştırdığı, duygusal ifadelerle etkili olmaya çalıştığı gözlenmektedir.

Söz konusu haberler terörist saldırılarla ilgili olduğunda bu durum daha belirgin bir hal almaktadır; şehit yakınlarının tepkileri, şehitlerin kimlikleri, nitelikleri, evlilikleri, başarıları ile ayrı/yan metinler oluşturulmaktadır. Olayın olduğu günü takip eden günlerde gazete ve televizyonlar bazen acının/dramın unutulmasını önlemek için, bazen haberin devamlılığı için olabildiğince etkili, olabildiğince dokunaklı öykülerle karşımıza çıkmaktadır. Devam haberlerinde/öykülerinde olaya/-acıya/drama sebep olanların (terör olaylarında teröristler, felaketlerde müteahhitler, belediyeler, yöneticiler vs.) suçlu, kötü, “katil”, “alçak”, “hırsız” olarak ni-

telendirildiklerine de sıkça rastlanmaktadır. Haber metinlerine işlenen bu türden öznel nitelermeler, gazete ya da televizyon haberlerinin daha çok “tüketilmesi”ni, ilgiyle takip edilmesini, üzüntü, karamsarlık, isyan duygularını körüklemeyi sağlamakla birlikte “karşı taraf”ı farklı tavırlar geliştirmeye de zorlamaktadır: “Karşı taraf”ta yer alanlar teröristlerse karışıklık, umutsuzluk, yenilgi gibi terör eylemlerinin hedeflerine ulaşmış/yaklaşmış saymaktadır; ayrıca haberlerin/yayınların uzaması (hem de dramatize edilerek, “acı”nın dozu hep yüksek tutularak) terör örgütünün tanınmak, bilinmek, duyulmak gibi yollarla propagandasına yardımcı olmaktadır.

Aslında “terörle mücadele” haberleri Türkiye’de etiğin en fazla/hızlı ihlal edildiği konuların başında gelmektedir. Bazı televizyon kanalları Türk Silahlı Kuvvetleri’nin terör örgütünün saldırıları sonrasında düzenlediği kara ve hava operasyonlarının görüntülerini (bazı durumlarda da “polis kamerası” ile çekilmiş görüntüleri) kullanarak haberlerini daha “aktüel” ve daha “zengin” bir biçimde sunma olanağı bulmaktadır. Flash TV’nin Kuzey Irak’a yapılan bir operasyonun görüntülerini kullanarak verdiği haberinde hangi noktaların vurulduğu kamuoyuyla paylaşılmıştır; bu, haberin olması gereken yönüdür. Ancak kanal bununla yetinmemiş, operasyon görüntülerinden bir klip hazırlamıştır: Klipte TSK’nın Kuzey Irak’a yönelik düzenlediği operasyon milli amaçla benzetilmiştir. Her bombanın düşüşü sonrasında “gol” nidası atılmıştır. Haber bülteninin sunucusu Gökhan Taşkın ise bu şekilde kurgulanan görüntülerin yüreklerdeki acıyı hafiflettiğini iddia etmiştir. Çatışma ve toplumsal gerginlik ortamında haberciliğin her zamankinden çok daha zor olduğu gerçeği haberciler tarafından

gözden kaçırılmaktadır. Flash TV de, böyle bir ortamda ve yan metinlerin ve efektlerin kullanıldığı kliplerle yaptığı haberin etkisini iyi düşünmemekle ve kışkırtıcı bir dil kullanmakla eleştirilmiştir. (medyaetik.net/?p=748, 2012)

“Olağandışılık”ın bültenlerinde fazlasıyla yer bulduğu bir diğer kanal olan Kanal 7 de bir bülten içerisine (37 dakika süren bültenin üçte biri oranında) aynı/benzer türden şu haberleri yerleştirerek dikkat çekmiştir: Kaza yapan öğrenci aracı, yanarak can veren çocuklar, soba zehirlenmesinden ölen anne ve beş çocuğunun cenazesi, göreve yeni başlamış polisin hırsız öldürmesi, Hakkari’de üniversite öğrencisinin öldürülmesi, taraftar grubunun kavgası, mobese kameralarının kaydettiği kaza görüntüleri. Kanal 7’nin Haber Saati’nde yer alan bu haberlerin birçoğunda görüntüler gerekmediği halde tekrarlanarak verilmiş, olay(lar)ın görgü şahitleri konuşturularak haber metinlerinde verilen bilgilerin daha da detaylandırılması yoluna gidilmiş, mağdurların yakınlarının acıları gereğinden fazla yansıtılmıştır; tüm bunlar, haber metinlerindeki duygusal/sübjektif ifadelerle ek olarak verilmek suretiyle birçok açıdan etik ihlallerine sebep olunmuştur. (Kanal 7, 20.01.2012)

Olağandışı olaylarda “karşı taraf”ta yer alanlar eğer yöneticiler/siyasetçiler ise olayın gerçek boyutları bütünüyle ortaya çıkarılmadan yapılmış haberler, onların mağdur edilmeleri sonucunu da doğurmaktadır. Adli soruşturmalar, mahkemeler daha sonraki süreçte onların suçsuzluğuna hükmetse bile, ilk haberlerin etkisini gidermeye yetmemektedir.

Büyük olayların/yıkımların sebep olduğu büyük acıların haberleştirilmesinde sergilenen objektiflikten uzak tavırlar, olayın aktörleri kadar siyasî iktidarları da rahat-

sız etmektedir. İktidar sahiplerinin olumsuzlukların duyulmasından rahatsız oldukları bir vakıa; bu durum, yukarıda dikkat çekildiği gibi, “terör örgütünün propagandası”na yarayacak şehit cenazesi haberleri, acılı eşler/anneler/babalar/çocuklar, yaygınlaşan ve sertleşen protesto haberleri ile uzun süre gündemde kaldığında yöneticilerin/siyasetçilerin rahatsızlıkları daha da artmaktadır: “IRA terör örgütü karşısında İngiltere eski Başbakanı Margaret Teacher’ın “Propaganda terörün oksijenidir” ifadesini kullandığını anlatan Erdoğan, medyanın bilerek ya da bilmeden terörün propagandasını yapmaması gerektiğini medya temsilcilerine ilettiğini söyledi. Bugün için medyaya yönelik bir müdahaleyi düşünmediklerini ve bunu doğru bulmadıklarını belirten Erdoğan, “Biz otokontrol yoluyla milli bir meselede medyanın da milli bir duruş sergilemesinin mücadeleye güç katacağına inanıyoruz” dedi.” (Cumhuriyet, 20.10.2011)

Aslında cenazeler/ölümler/shahitler üzerine kurgulanan haberlerde dizginlenemeyen öznellik, istismarlara ve suiistimallere de yol açmaktadır. Terör örgütü PKK’nın saldırılarında askerlerin öldürülmesi bazı siyasetçiler tarafından günlerce politik çekişmelerin aracı olarak kullanılırken yine aynı olayda öldürülen teröristlerin cenazeleri de başka bir grup siyasetçi tarafından istismar edilmekte ve siyasî söylemleri desteklemek için malzeme yapılmaktadır. Bu durum, siyasî iktidarları rahatsız etmekle kalmamakta, zaman zaman olaylarda yakınlarını kaybedenlerin de tepkisini çekmektedir. Öğlunu böyle bir çatışmada kaybeden bir baba, “Cenaze üzerinden ranta izin vermedik” demiştir. (t24.com.tr, 2012)

Bilici, “suçun şahsiliği ilkesi”nin de bu tür haberlerde “iğdiş” edildiğine dikkat

çekerken “şehit asker” anneleri gibi benzer acılar yaşayan “terörist” annelerinin insanî ve masum acılarıyla hemhal olunmadığı gibi bir empati girişiminin gerekliliğini de kimsenin hatırlatmadığını belirtmektedir. Medyanın sunumuyla “kandırılmış insanlar”ın, masum annelerinin acısını dillendirmek ya da en azından “bir dipnot” düşmek de ihmal edilmektedir. (Bilici, 1999)

Olayların her iki “taraf”ında yer alanların tepkilerini yansıtan haberler, Türkiye’de terörle ilgili tartışmaların giderek arttığı ve farklı boyutlar kazandığı son yıllarda daha fazla yayınlanmaya başlamıştır. Yine deprem, sel, patlama gibi büyük acılar yaşatan olaylarla ilgili olarak toplumun bilinçlendiği, daha sorgulayıcı bir tavır takındığı da gözlerden kaçmamaktadır. Dolayısıyla medyanın ya da siyasetçilerin polemik, istismar, suiistimal konusu ettiği acılar toplum tarafından dikkatle takip edilmekte ve daha bilinçli tepkiler verilmektedir.

Medya, zamanla (ve rakipleriyle) yarışan bir tempoyla habercilik yapmak zorunda olduğu için bütün yönlerinin ortaya konmadığı olayları da haberleştirmektedir. Bu tempo medya organlarını/çalışanlarını hatalı davranmaya, yalan/yanlış bilgi ve haberler vermeye zorlamaktadır; bazı medya organlarının kasıtlı/bilinçli olarak bu tür yayıncılık yaptıkları da olmaktadır. Çukurca’da sekiz asker ile bir korucunun katledildiği PKK pususu üzerine “KATİL SİZSİNİZ” başlığıyla BDP milletvekillerini hedef gösterdiği iddiasıyla eleştirilen Yeni Şafak gazetesinin durumu, medyanın habercilik yaparken hatalı/kasıtlı davranabildiğinin bir örneğidir. T24.com’dan Doğan Akın’ın bir yazısında bu tarz haberciliği oldukça sert bir biçimde eleştirmektedir:

“Şaşırtıcı olan, PKK'nın kan dökmekteki hedefinin peşinde hep beraber koşmamız. Uçurumdan düşen koyunun peşinden atlayan sürülere benziyoruz. Yeni Şafak da, BDP'lileri, “Katil sizsiniz” diye hedef gösterirken; PKK'nın, barış düşmanlarının peşinde uçurumdan atlıyor! (...) Çocuklarımızın katili belki de, Diyarbakır Cezaevi vahşetini yıllarca yazamayan, ama bugün seçimden çıkmış insanları bir kez daha katillere hedef gösteren sözüm ona “gazetecilik”tir. Bu kadar kan dökülmüş bir ülkede hâlâ utanmadan savaş dili kullanabilmek, şiddete tapınarak teröre bu kadar alet olabilmektir...” (Akin, 2011)

3. “ACI”NIN HABER DEĞERİ VE ETİK

Bütün bunlardan sonra şu soru sorulabilir: Medya acıları, felaketleri, terörist saldırıları haberleştirmemeli midir?

Bu soruya iki yönlü cevap verilebilir: Öncelikle, bu tür olayların haber değeri taşıdığı muhakkaktır. Önemlilik, ilginçlik, yaygın ilgi, aidiyet, yenilik gibi haber kıstasları bakımından bu tür olaylar, haberleştirilmeyi hak eden olaylardır. 33 erin şehit edilmesinin, bir depremde binlerce insanın ölmesinin, binlerce binanın, onlarca yerleşim biriminin yerle bir olmasının haber değeri olmadığını kimse iddia edemez. Dolayısıyla medyanın bu olayları günlerce ve her seferinde bültenlerinin büyük bir kısmını dolduracak bir biçimde haberleştirmesinde bir gariplik bulunmamaktadır.

Üstelik bu olaylar, haber tekniği açısından da oldukça elverişlidir: Şehit cenazelerinin törenlerle olay yerinden uğurlanması, memleketlerinde karşılanması, oradaki törenler ve yakınlarının/vatandaşların tepkileri... hepsi haberciler için haberin iki önemli unsurundan biri olan

görüntü bakımından oldukça “zengin” malzemeler temin etmektedir. Depremden sonra ortaya çıkan dramatik ölümler, yıkımlar, tepkiler, kısacası acılar da aynı şekilde “malzeme” sağlaması bakımından çokça habere konu edilmiştir. (Hatta terörist saldırılara karşılık verilmesi veya sonrasındaki silahlı kuvvetler operasyonları da medya için yine “zengin” bir içerik hazırlama imkânı sunmuştur.) Hiçbir gazete ya da televizyon bu kadar “malzeme”ye bigâne kalmamış, yukarıda anılan olayların haberleştirilmesinde medya bu “zengin” ve “elverişli” “malzeme”yi kullanarak zengin içerikli bültenler/sayfalar hazırlamıştır.

“Medya... haberleştirmemeli midir?” sorusuna verilecek cevabın bir diğer yönü etik ile ilgilidir: Evet, medya bu olayları haberleştirmelidir; siyasî arenada ya da medyada zaman zaman rastlanan “olumsuzlukların haberleştirilmesinin kamu yararı bulunmadığı” veya “ilke olarak bu olayların haberleştirilmemesi ya da çok genişçe verilmemesi” yönündeki tartışmalara/yaklaşımlara rağmen medyanın bu tür haberleri yapmasının engellenmediği bir gerçektir. Aslında medyadan böyle bir şey (haberleştirmemesi, görmezden gelmesi) beklemek gerçekçi de değildir; zira, yukarıda belirtildiği üzere, bu olaylar hem haber değeri taşımaktadır, hem de haberin en önemli unsurlarından birisi olan “görüntü” açısından oldukça “zengin”dir. Dolayısıyla “Bu olayları bütülmeyin!” ya da “Medya kuruluşları olarak bu olayların haberleştirilmesi konusunda ortak bir karar alalım ve buna uygun hareket edelim” demenin pratik bir yararı ya da uygulanabilirliği bulunmamaktadır.

Ancak bütün bunlara rağmen medyanın hem burada anılan olaylarda hem de anılmasına pek gerek görülmeyen benzer ni-

telikteki onlarca olayda yaptığı haberciliğin devamını hoş görmek/onaylamak da mümkün değildir. Akın’ın Yeni Şafak gazetesine yönelttiği eleştirinin benzerini, hatta daha ağırını diğer gazete ve televizyonlar için de yöneltmek mümkündür. Nitekim medyaya yönelik bu tür eleştirilere son yıllarda daha sıkça rastlanmaktadır:

“Hakkârî’nin Çukurca ilçesi karayolunda yapılan saldırının ardından Kayserili Cennet Yıldız, televizyonda izlediği haberde oğlu Uzman Çavuş Saadetin Arslan’ın ismini şehit olanlar listesinde gördü. 3 saat boyunca belki de ömrünün en ıstıraplı anını yaşadı. Üç saat sonra oğlu telefonla aradı, “Ben yaşıyorum anne” dedi. Haber asılsızdı. O üç saat içinde çok daha kötü şeyler olabilirdi. Örneğin böyle bir haberi alan anne yüksek tansiyon hastası olsaydı, vücudu şok karşısında beyin kanamasına kadar uzanacak tepkiler verebilirdi.

Öyleyse soralım şimdi, yayıncı kuruluş hangi sahih kaynağa dayanarak duyurdu Saadetin Arslan’ın öldüğünü? Etik açısından sıkıntı kaynağın güvenilirliği ve sağlamlığı ile de sınırlı değil. Bir kaza, felaket, saldırı sonrasında ilk yapılan haberlerden biri şöyledir değil mi: ‘Ölenlerin isimleri belli oldu. 18 yaşındaki Ah... Ra..., Yozgatlı Şe... Fi...’. Hemen gözünüzde canlandı eminim. Peki, bu haberlerin maksadı ne? Ölen kişinin kimliği ya da birinin ölüm ilanı mevzubahis kişinin diyelim 307 kişilik çevresi dışında kimi ilgilendirir? Kamusal yarar demeyin çünkü benzer haberlerin çoğu böyle bir fayda taşımaz ve her zaman başka bir alternatif vardır. Örneğin bir uçak kazası sonrasında kamusal fayda o uçakta yakını bulunanlara, sağlıklı bilgi almak için hangi yetkili kuruma başvurabileceklerini duyurmaktır.

Ölen kişi ya da kişilerin kimliği haberlerin ancak unsuru olabilir; ancak olay sıcağında değil. Örneğin ölen kişinin ailesi, ölümden sorumlu olduğunu düşündükleri bir kurum hakkında dava açarsa konunun haber değeri vardır. Ya da kişinin cenaze haberinde kimlik bilgisi elbette verilecektir.” (medyaetik.net, 2012)

Siyasî iktidarların medyanın saldırganlığına, “huzur bozucu” yayınlara, “halkı galeyana getirmemek” adına zaman zaman tepki gösterdiğine yukarıda değinilmişti; bu tepkilerin habere ulaşmayı engelleme, sansür ya da cezalandırma biçiminde bir müdahaleye dönüşmediğini de bu bağlamda eklemek gerekmektedir. Ancak “gazetecilik etiği”nin devreye girmemesi durumunda haber ve etik ilişkisi her zaman sorgulanacak ve sorun çözümlüğe itilecektir.

Aslında bu durum Batılı demokrasilerin de çözüm aradığı sorunlardan birisidir: Haberlere “dışarıdan” müdahale edilmeli midir, yoksa medya kendi içerisinde mi halletmelidir?

“Dışarıdan” yani siyasî iktidardan, ekonomik çevrelerden ya da silahlı kuvvetlerden müdahaleyi basın özgürlüğü ile bağdaştıramayanlar, sorunu medyanın kendi içerisinde oluşturacağı mekanizmalarla çözmesi gerektiğini düşünmektedir. Avrupalı gazeteciler, ifade özgürlüğüne zıt olduğunu düşündükleri herhangi bir normatif çizgiye tahammülü olmayan liberter bir pozisyonu savunmaktadır. Gene de mesleğine bağlı olanların çoğunluğu öz-disiplinin inceleme ve -bir şekilde- yaptırım araçlarının yaratılmasına tercüme edilmesi gerektiğinde hemfikirlerdir. İtalya dışındaki Avrupa demokrasileri özellikle mesleğe dair hak ve ödevleri belirleme görevinin gazetecilerin, şirketlerin ve meslek birliklerinin işbirliğinden doğacak dinamığa bırakmayı kabul etmiştir.

Avrupa'ya özgü parçalanmışlık da çok farklı çözümlere yer açmıştır.

Diğer Avrupa ülkelerinde, sektördeki örgütlenmeler gazeteciler, editörler tarafından meslekî deontoloji üzerinde kontrol sağlayacak organ işlevi gören basın konseyleri yaratılmıştır. Batı Avrupa'da otuz tane aktif konsey vardır. Bunların en eskisi Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kurulmuş olan ve parasal yaptırım uygulama gücüne sahip yegane konsey olan İsveç'teki basın konseyidir. Bu konseylerin neredeyse tümü, en geniş çıkarların az çok eşit biçimde temsil edildiği imtiyazlı gazeteci kulüpleri tarafından geliştirilmiştir. İsviçre Basın Konseyi'nde, 2000 yılından beri, 21 üyeden altısı kamunun temsilcisi olarak bulunmaktadır. Avrupa'daki diğer on konsey medya kullanıcılarının katılımına yer vermekte, okurlar/izleyiciler bazılarında eşit sayıda, İngiltere'deki Press Complaints Commission'da ise çoğunluk olarak yer almaktadır. Bu konseyler, görece olarak iyi işlemekte ve dile getirdikleri ahlakî eleştiriler dikkate alınmaktadır. Ancak Morresi'nin tespitlerine göre, avukatlar, noterler ya da doktorlar gibi "göz önündeki" mesleklerin etik konseyleriyle kıyaslandığında müdahale kapasiteleri zayıftır. Morresi, "Gazetecilerin öz-disiplininin kamuoyunda periyodik olarak ortaya çıkan taleplere yanıt vermediğini söyleyebilirim" demekte ve konseyler gibi "aracı" kurumların da haber-etik ilişkisi bağlamında sorunlara yeterince çare üretmediğini kaydetmektedir. İlk başta ABD'de ortaya çıkan ve Avrupa'nın etkili gazetelerinden El Pais ve Le Monde ile daha birçok gazetede (bu arada Türkiye'deki bazı gazetelerde de) oluşturulan "ombudsman" kurumunun işlerliği de sorgulanmaktadır. (Morresi, 2003, 37-39)

SONUÇ

"Gazetecilik etiği" hem Türkiye'de hem de Batı'da sıkça tartışılan konulardan birisi olmaya devam etmektedir. Çünkü habercilik yapılırken etik kuralların ihlal edildiği olaylar, insanlık var oldukça yaşanacaktır; izleyiciler/okurlar bunlar merak etmeye, medya da merakları gidermek ve en önemli var oluş gerekçesini (yani haber vermeyi) yerine getirmek için olayları haberleştirmeyi sürdürecektir.

Sorun, bu haberlerin nasıl verileceği sorunudur: Haber nerede başlamalı, nerede bitmelidir? Olayın bütün unsurları haberde yer almalı mıdır? Haberin aktörleri, yakınları, ilgili/ilgisiz tanıkları, vatandaşların tepkileri hangi oranda ve nasıl yansıtılmalıdır?

Terörist saldırılarda, deprem, sel, yangın, kaza gibi felaket boyutuna ulaşan yıkımlarda ortaya çıkan cenazelerin, acıların mahremiyeti, haberlerde en fazla görmezden gelinebilir hususlar olarak öne çıkmaktadır. Duyguların/hassasiyetlerin istismarı, kötüye kullanımı birtakım toplumsal sorunlara, gerginliklere, çatışmalara sebep olmaktadır.

Medya "kamu yararı"nı gözeten/gözetmesi gereken, toplumsal sorumluluk taşıması gereken bir kurum olması dolayısıyla diğer ticarî kurum ve işletmelerden farklıdır; bu sorumlulukları taşımadığı durumlarda diğer kurum ve işletmelerden daha fazla olumsuzluklara sebep olabilmektedir. Bütün bu nedenlerle siyasî iktidarlar her türlü ticarî faaliyete yasal sınırlamalar, yaptırımlar, cezalar öngörebilirken medya kuruluşlarına karşı oldukça titiz davranmakta ve herhangi bir müdahaleden sakınmaktadır. Tüm bunlar medyanın sorumluluğunu ortadan kaldırmamalıdır: Medya şehit cenazelerini adeta pornografik bir tavırla ele

almaktan vazgeçmelidir. Ağlayan annelerin, fenalaşan eşlerin, şoke olmuş çocukların görüntülerinden seyirlik malzeme çıkartmaktan uzak durmalıdır. Büyük yıkımların, felaketlerin, acıların ertesinde ailelerden izin almadan cenazeleri, ölümleri malzeme olarak kullandığının farkına varmalı ve çok dikkatli olmalıdır. Bir insanın en zor anı haberleştirirken hangi hak ve kamusal fayda uğruna hareket ettiğinin açıklamasını yapabilmelidir. Haberci olduğunun bilinciyle hareket etmeli, bu sorumluluğunun gereği olarak, suçlular bulmaktan, sorumlular belirlemekten, karalamalarda bulunmaktan kaçınmalıdır. Acıların, üzüntülerin, duyguların haksızca sömürsünü yapmaktan sakınmalıdır.

KAYNAKÇA

Academy on Human Rights (1993). Handbook of Human Rights.

Akın, D. (2011). "Belki katil sensindir YENİ ŞAFAK!" <http://www.t24.com.tr>. "Bayram harçlığını babasına verdi: Bize ev yapsın", Zaman, 07.11.2011

Bektaş, A. (2007). Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi, İstanbul: Bağlam.

Bilici, M. (1999). "Medya, Etik, Kardeşlik - Bir Milli Birlik ve Beraberlik Öyküsü", Birikim, S: 117.

"Bugün 10 Kasım 73 yıl oldu", "Onu özlerken yine yıkıldık", Habertürk, 10.11.2011

Cumhuriyet.com.tr/?hn=286882, 20.10.2011.

"Çocuklarımızın ölümü barışa katkı sağlar mı?", t24.com.tr/cocuklarimizin-olumu-barisa-katki-saglar-mi/haber/191460.aspx, Erişim Tarihi: 12.01.2012.

"Çorabım yok Gül amca...", Taraf, 07.11.2011

Diffie, W. & Landau, S. (1998). Privacy on the Line: The Politics of Wiretapping and Encryption, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Duran, R, İrvan, S, İlkiz, F (2003), Medya, Etik ve Hukuk, İstanbul: IPS İletişim Vakfı.

"Enkazdaki son sözler", "Oğluyla yapayalnız", Posta, 05.11.2011

Fischer-Hubner, S. (2000) 'Privacy and Security at Risk in the Global Information Society' D. Thomas & B. D. Loader (der.) Cybercrime: Law Enforcement, Security and Surveillance in the Information Age, London: Routledge içinde.

Gökçe, O. (1993). İletişim Bilimlerine Giriş, Ankara: Turhan Kitabevi.

"Haber Saati", Kanal 7, 20.01.2012.

"Hipokrat sizinle gurur duyuyor.", Taraf, 09.11.2011

Hürriyet gazetesi, 18.08.1999.

İrvan, S. (1997). Medya, Kültür, Siyaset, Ankara: Ark.

İrvan, S. (2001). "Gündem Belirleme Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi", İletişim Dergisi, Sayı: 9, Ankara.

“Kandil Operasyonu”nu milli maça benzetmek..., medyaetik.net/?p=748, Erişim Tarihi: 12.01.2012.

“Köylere gidince ayarımız bozuldu”, Radikal, 03.11.2011

“Kurtardı”, Posta, 04.11.2011

Lyon, D. (1994). The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society, Cambridge: Polity Press.

MacBride, S. (1993). Bir Çok Ses, Tek Bir Dünya, UNESCO Uluslararası Komisyon Raporu, Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını.

McCombs, M. Shaw, D. (1984). The Agenda Setting Function of the Press, Washington: Congressional Quarterly Inc.

medyaetik.net/?p=758, Erişim Tarihi: 12.01.2012.

Milliyet gazetesi, 17.08.1999.

Milliyet gazetesi, 26.05.1993.

Özkan, A. (2004). Siyasal İletişim: Partiler, Seçimler, Stratejiler, İstanbul: Nesil.

Sabah gazetesi, 17.08.1999.

Sabah gazetesi, 19.08.1999.

Sabah gazetesi, 26.05.1993.

Tanılır, M. N. (2000). “İnternet Suçları İle Mücadele Ederken Bireysel Mahremiyetin Korunması: Hükümetlerin İkilemi”, Doktora Tezi, Londra: Middlesex Üniversitesi.

“Türkiye için canını verdi”, Sabah, 11.11.2011

Wright, C. R. (1986). Mass Communication: A Sociological Perspective, New York: Random House.

Yüksel, E. (2001) Medyanın Gündem Belirleme Gücü, Konya: Çizgi.